

ЦРКВЕНО БЕСЕДНИШТВО У ДОБА ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ ГЕОРГИЈА БРАНКОВИЋА (1890–1907)

Кроз више од два века свога постојања, српска црквена област Карловачка митрополија (1708-1920) је изнедрила велики број великана и заслужних личности који су својим радом задужили читав свој српски народ. Узвишено место у овој плејади духовних стожера и првојерараха Српске Православне Цркве, чије је архипастирствовање обележило крај 19. и почетак 20. века, заузима архиепископ карловачки, митрополит и патријарх српски Георгије Бранковић (*1830†1907). Дијапазон делатности патријарха Георгија је обиман и садржајан. Био је заслужан црквени поглавар; неуморни: проповедник Јеванђеља Христовог, мисионар, градитељ, обновитељ, задужбинар, просветни делатник и народни заступник. У овом раду посебна пажња ће бити посвећена развоју и унапређењу црквеног беседништва и проповедничке “службе речи” у доба његове управе Карловачком митрополијом.

Кључне речи: патријарх Георгије Бранковић, Карловачка митрополија, црквено беседништво.

Увод

*„И тако вера бива од проповеди, а проповед од речи Божије“
(Рим.10,17).*

Господ Исус Христос је оснивач Цркве и први њен проповедник. Хришћанска проповед почиње од оног дана кад »поче Исус проповедати и говорити: Покајте се, јер се приближило Царство небеско« (Мт. 4,17). Код јеванђелисте Луке прва Христова проповед доведена је у везу са Његовим присуством у Назаретској синагоги и читањем одељка из књиге пророка Исаије (Лк. 4,17). Проповедници речи Божије после Христа су били апос-

¹ justinegarh@yahoo.com

² Рад је резултат истраживања на пројекту: *Истраживање културе и историје Срба у Румунији*, у организацији Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

толи–његови први ученици и сведоци, затим њихови наследници, касније Епископи, од којих се шири проповедништво–црквено беседништво до данашњих дана.

„Омилитика је наука или предмет из практичне групе богословских предмета, која има за предмет научно истраживање хришћанске проповеди. Проучава њену историју и њену деонтологију од времена Господа Исуса Христа до данас. Реч *омилија*, од које је настао израз омилитика, у свом класичном слислу, означава присан пријатељски разговор, чак и присан однос учитеља и ученика. У Новом Завету се појављује са истим значењем (1 Кор. 15,33; Лк. 24,15; Дап. 20,11). У овом значењу се, надаље, употребљава у црквеном језику до четвртог века и на Истоку и на Западу. Од времена блаженог Августина (крај IV века) отпочиње стручније сужавање значења овог израза. Омилијом (*homilia*) се назива проповед која се односи на једно библијско зачало, и има аналитичко-ерминевтички карактер, а беседом (*sermo*) проповед која независна од библијских текстова, синтетички развија једну тему... Омилитика долази као круна и другим богословским областима јер, иако неће поучавати ни тумачење Светог Писма, ни догматике, етике, социологије, патрологије или историје, она ће изналазити одговарајуће начине како да научну богословску материју ових предмета приближи народу и да се стави у службу надградње пуноће Цркве. Богословску мудрост, коју је добио науком, проповедник ће преко омилитике, спроводити у праксу (Фундулис, 2011: 11–17).

Црква Христова да би напредовала у сваком свом времену треба да има и добре организаторе, вагрене говорнике и добре проповеднике. Исте је потребно за ту мисију добро припремити и оспособити.

Једна од заслужнијих личности која је дала велики допринос развоју црквене проповеди у нас Срба пред крај XIX и почетак XX века је архиепископ карловачки, митрополит и патријарх српски Георгије Бранковић (*1830†1907)³ који је столовао на патријаршијској катедри од 1890. до 1907.

³ Патријарх Георгије (у свету Ђорђе Бранковић) рођен је 13.3.1830. у Кулпину од оца Тимогија, пароха кулпинског и мајке Јелисавете, рођене Бикар. Основну школу је завршио у Сенти (1836-1840), прва четири разреда евангеличке гимназије у Старом Врбасу, док је пети и шести завршио у Баји. Филозофију је студирао у Нађкерешу, до 1848. Дужност варошког подбележника у Сенти је обављао од 1849. до 1852, када уписује Карловачку богословију, коју је завршио 1855. Епископ бачки Платон (Атанацковић) ангажовао га је још као ђака богословије у конзисторијалној писарници. Исти архијереј, у новосадском Саборном храму, рукоположио га је у чин ђакона, 6.12, а потом и презвитера, 25.12.1855. године. Постављен је за капелана своме оцу у Сенти, а потом и за администратора сеићанске парохије. Пошто је 1859. изабран за окружног протопрезвитера сомборског, произведен је у чин протопрезвитера 6.8.1859. Током 1861. је именован и за управитеља српске учитељске школе у Сомбору. На тој дужности је остао до 1872. Као један од најугледнијих српских свештеника, биран је за посланика народно-црквених сабора у времену од 1861. до 1882. По упокојењу његове супруге Јелене, изабран је за епископа упражњене Епархије темишварске 7.5.1882, а након примања монашког чина у манастиру Ковиљу за епископа су га посветили 1.7. патријарх Герман

године. Делатност патријарха Георгија је обимна и садржајна. Био је заслужан црквени поглавар; неуморни: проповедник Јеванђеља Христовог, мисионар, градитељ, обновитељ, задужбинар, просветни делатник и народни заступник. У овом раду укратко ћемо приказати како се развијало црквено беседништво код Срба (од XIII до XVIII века) као и у време управе патријарха Георгија Бранковића Карловачком митрополијом.

Црквено беседништво није било важно само када се тумачило недељно и празнично јеванђеље и давала поука из истог, већ је оно било важно и за уређење и осавремењивање социјалног живота верника, сузбијање назаренске секте и решавања многих (не)прилика, политичких превирања и неспоразума у друштву као и око очувања црквено–народне аутономије у оквиру Аустро–угарске монархије.

У састављању овог рада коришћена је доступна грађа из Архива и библиотеке Српске православне епархије темишварске, као и сва расположива литература (из неколико књига, зборника, споменица и часописа). Сачувана архивска грађа за период управе патријарха Георгија темишварском епархијом (1882–1890) је различитог садржаја. У архиви се налазе многи акти (са назнаком Епископ (Дијецезан) темишварски, Конзисторија, Школски одбор, Манастири, Црквене општине, Циркуларни протоколи) и у њима: разни дописи, преписке, извештаји о стању у манастирима, протопрезвитератима, парохијама, школама, записници разних седница и одбора, кореспонденција са државним властима и различитим установама, рачунски акти и остало. Од велике помоћи биле су нам и периодике црквених часописа које су излазиле у време патријарха Георгија (*Српски Сион* и *Богословски гласник*), као

(Анђелић) и епископи будимски Арсеније и бачки Василијан. У Темишварској епархији је установио епархијски фонд за издржавање дијецезалних тела и српских вероисповедних школа. За митрополита карловачког и партијарха српског је изабран на црквено–народном Сабору у Сремским Карловцима 1.5.1890. Свечана инсталација је извршена 11.5.1890. За време његовог патријарховања сви сремски (фрушкогорски) манастири су доживели своје златно доба обнове, али су постали и дом новим монасима који су се образовали при монашкој школи у манастиру Хопово. Многи монаси су наставили своје школовање у руским духовним академијама и на богословским факултетима у Атини и Черновцима. Црквена просвета је била његова посебна брига, а нарочито Карловачка богословија којој ће од 1906. дати факултетско уређење са унапређењем наставничког кадра, уџбеника и услова. Његовим залагањем подигнуте су нове зграде: Карловачке гимназије, Семеништа манастирских питомаца, Богословског семинара, учитељске школа у Сомбору као и школе у Белом Брду, Даљу, Баји, Кулпину и Сантову. Подизањем монументалних зграда у Сремским Карловцима овај град је променио урбанистичку физиономију, јер су нове зграде Патријаршијског двора, Народних фондова, Богословског семинара и Стефанеума постале украс града. Његовом иницијативом је покренут лист *Српски Сион* који је излазио седамнаест година (1891–1907) и *Богословски гласник*. Иза добро уређених листова *Бранково коло* (1895–1914) и *Српски пчелар* је такође стајала штедра патријархова рука. Током 1895. у С. Карловцима је покренута и Манастирска штампарија. Био је ктитор и приложник многих манастирских и парохијских храмова и великодушни мецена многим уметницима. Умро је 17.7.1907. у Сремским Карловцима и сахрањен је у крипти испод олтара Световаведењске Горње цркве у Сремским Карловцима (биографски подаци према: Вуковић, 1996: 117–120; Ерцеган, 2014: 47–48).

и уџбеници и приручници за изучавање црквеног беседништва у Карловачкој богословији и Монашкој школи у манастиру Хопово, црквене беседе (посланице) и говори штампани у манастирској штампарији у Сремским Карловцима.

На самом почетку своје свештеничке каријере Бранковић је пуно улагао у своје омилитичко образовање. Своје вишедеценијско искуство у црквеном беседништву, несебично је преносио на своје сараднике који су касније били епископи, ректори, управитељи, професори, архимандрити-игумани и свештеници славне Карловачке митрополије.

Уређујући и стварајући савремену Карловачку митрополију, патријарх Георгије је велику пажњу у свим црквеним и просветним институцијама које су активно постојале у том добу, посветио и унапређењу црквеног беседништва. Као велики задужбинар и добротвор, чувар српске народне аутономије, ревнотељ за црквену просвету био је и велики црквени беседник. Својим трудом је успео да на преласку векова црквено беседништво врати на место које му је припадало, и да му да нови сјај и полет.

1. Црквено беседништво код Срба (XIII- почетак XVIII века) и у Карловачкој митрополији

У историји српског црквеног беседништва, највећи темељ и узор био је први српски архиепископ Свети Сава (око 1175†1236). Он је наш први аутентични и школовани беседник. Школовао се у младости на очевом двору, где су га подучавали најбољи учитељи тог доба који су га подробно упознали са Светим писмом и тумачењима изворних црквених беседа. Извесно је да је био упознат са хришћанском дидактиком, црквеним правом, хагиографским списима, химнографијом и епистолографијом. „У његовој лектури како се она може препознати у делима што их је за собом оставио, налазила су се не само јеванђеља, апостоли и паримеји, а поготово псалтир, него и духовна штива, пролог, патерик, сигурно Лествица Јована Лествичника, беседе рановизантијских црквених отаца (пре свих Јована Златоустог), као и црквена литература.“(Богдановић, 1991: 137)

Свети Сава је био човек истанчаног књижевног укуса који се одлично служио књижевним и црквеним језиком, али му није било стран ни народни говор тог времена. Савини ученици и биографи Доментијан и Теодосије су у својим списима оставили седам Савиних беседа. Од седам беседа које се њему приписују, две се издвајају лепотом и красноречјем, *Беседа о правој вери* и *Беседа у славу Светог Симеона* (део из беседе о измирењу браће). Прву нам преноси Доментијан, а другу Теодосије (Ђорђевић, 2007: 20).

Посматрано из угла омилитике Свети Сава је најчешће говорио о догматским истинама као што су: тројединост Бога, међусобни однос божанских

ипостаси, христолошке и сотиролошке истине... Од моралних истина највише се задржавао на правом хришћанском богоугодном животу на земљи, о понашању људи, као и о свему ономе што се тицало не само појединачно него и друштва. Код св. Саве имамо заступљене скоро све облике хришћанске проповеди, формиране још у патристичком периоду: морално-поучну омилију, тематску или синтетичку проповед и тзв. уметничку омилију. Од следбеника св. Саве проповедничким даром се истичу архиепископи: св. Арсеније (†1267), св. Јоаникије (†1279), св. Јевстатије I (†1286), св. Сава III (†1316), св. Никодим (†1324) и св. Данило (†1337). Од ових проповедника немамо сачуване потпуне њихове проповеди. Одмах после св. Саве јављају се преводи св. отаца: Јована Златоустог, Василија Великог, Григорија Богослова, Кирила Јерусалимског, Јефрема Сиријца, Јована Лествичника, Јована Дамаскина и др. Састављају се, преводе и преписују зборници одабраних проповеди под разним називима, као „Златоструј”, „Маргарит” и други. Српско средњовековно проповедништво дало је старим облицима хришћанске проповеди нови, верско-национални карактер (Цисарж и Маринковић, 1969: 46–48).

Великом сеобом Срба 1690. године, пећки патријарх Арсеније III Чарнојевић са још неколико архијереја из Пећке патријаршије, свештенством и монаштвом, заједно са српским народом, населили су територије преко Саве и Дунава. Патријарх Арсеније је основао посебну црквену област српског православног народа у Угарској држави под називом Крушедолска митрополија, касније Карловачка митрополија.

Сеоба представља продужетак великог процеса миграције у подунавске крајеве, који је у већој мери започео крајем четрнаестог века. Нова средина за Србе је представљала сложен изазов. Они се у њој срећу са изазовима рационализма и просветитељства, који се феномени непосредно надовезују на период великих потреса у хришћанском свету Западне Европе, раније изазвани Реформацијом у XVI веку. Срби у новој средини нису улазили само у процес европеизације него и русификације (Вукашиновић: 2010: 21–28).

Патријарх Арсеније III је био образован и угледан човек свог времена, а угледајући се на св. Саву, успео је својим беседништвом да сачува поверену му паству на новим црквеним територијама. Из сачуваних записа патријарха Арсенија III видимо лепоту изражавања, као и сплет фигура које се правилно употребљавају. Он није само црквени беседник, већ и световни реторичар и мислилац. Обилазећи епархије новоосноване Крушедолске митрополије патријарх поучава народ и беседи како би сузбио унијаћење и ширење лажних политичких прича. Његово беседништво говори о вери и имену светосавском, као и борби за опстанак и останак у Угарској монархији.

Из времена патријарха Арсенија III треба споменути и великог црквеног беседника и реторичара Стефана Метохијца, митрополита сремског. Он је заједно са патријархом Арсенијем обилазио и беседио (подучавао) народ и тако сузбијао безобзирну римокатоличку и унијатску пропаганду и био учес-

ник неколико мисија у циљу заштите српских интереса. Његовим говором – беседом на састанку са народним првацима одржаном у Карловцима 29. септембра 1707. године успео је да издејствује одржање канонског јединства са Пећком патријаршијом, што је почетком јануара 1708. потврдио и Црквено-народни сабор у манастиру Крушедолу на коме је новоизабрани митрополит Исаија (Ђаковић) положио заклетву да ће пећког патријарха признавати за свог врховног старешину (Руварац, 1904: 139; Вуковић, 1996: 467).

Од архијереја који су прешли заједно са патријархом Арсенијем III преко Саве и Дунава, беседничким вештинама истицао се и светогорски пострижник и касније митрополит будимски Кирил (†1679). Запис у једној рукописној књизи манастира Свете Тројице (Русенице), близу Призрена, вели да су га учени монаси са Свете Горе називали „Златоуст“ због његових беседничких способности (Грујић, 1993: 48; Нушић, 1938: 326).

До оснивања Крушедолско-карловачке митрополије (1708) српско црквено беседништво је претежно имало свој ослонац у византијској омилитици. У новој митрополији беседништво тражи ослонац у свом окружењу, у руском беседништву (Ђорђевић, 2007: 68). Модерни истраживачи називају овакво беседништво „ортодоксним бароком“. Српско беседништво почиње да се гради на делима: „Кључ разуменија“ од Ј. Гаљатовског и „Мач духовни“ од архиепископа Лазара Барничова (збирка проповеди из 1736.).

Према мишљењу Милорада Павића наши типични барокни беседници су: јеромонах Гаврило Стефановић-Венцловић, ковиљски архимандрит Јован Рајић, епископ будимски Дионисије Новаковић и карловачки митрополит Павле Ненадовић (Павић, 1991: 137).

Од познатијих беседника из клира Карловачке митрополије са краја XVIII и почетком XIX века, вредно је споменути шидског проту Стевана Урошевића, карловачког митрополита Стефана Станковића и епископа будимског и бачког Платона Атанацковића. За беседништво овог периода могло би се рећи да се јасном линијом везује за средњи век и средњевековну реторику, а другом, исто тако видљивом линијом, оно се кретало у оквирима барокног класично–рационалног начина, негованог у Пољској, Русији и Украјини (Ђорђевић, 2007: 220).⁴

Црквено беседништво у Карловачкој митрополији у XIX веку обележили су велики беседници, међу којима се истичу карловачки патријарх Самуило Маширевић, епископи горњокарловачки Сергије Каћански и Теофан Живковић и пакрачки Никанор Грујић.

⁴ Шире о овој теми у књизи: Вукашиновић, Владимир (2010), *Српска барокна теологија: библијско и светотајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 2. исправљено издање. Врњци: Братство Св. Симеона Мироточиво; Требиње: Манастир Тврдош

2. Стање црквеног беседништва у доба патријарха Георгија (Бранковића)

Будући патријарх Георгије се још као млад свештеник одликовао лепотом црквеног беседништва. Још као парохијски свештеник у Сенти, а касније окружни протопрезвитер у Сомбору, усавршавао је свој беседнички дар, што се може видети из сачуваних беседа и говора у разним приликама.

Ђорђе је поред других предмета и вештина које је савлађивао током свог школовања, изучавао световну реторику као и црквено беседништво у чувеној Евангелистичкој гимназији у Старом Врбасу и Баји, на философским наукама у Нађ-Керешу и на богословским наукама у Сремским Карловцима. Своју прву беседу Ђорђе Бранковић изговорио је на други дан Божића 1856. године у Саборном храму у Новом Саду. Као капелан свом оцу Тимотију у Сенти, а и после његове смрти, Ђорђе је марљиво обављао дужности пароха и црквеног беседника (Петровић, 2005: 9–14).

Преласком у Сомбор за окружног проту Ђорђе Бранковић је „завео ред и дисциплину у цркви, врло често је држао проповеди и узимао учешће у раду градске општине и бачке жупаније, тако да су сви запазили његову ревност, беседништво, здраво расуђивање и брзо схватање суштине свих проблема“ (Руvaraц, 1905: 710). Међу сомборским званичницима за проту Ђорђа Бранковића говорило се да је „ретка појава међу свештеницима.“⁵

Свој први архипастирски говор као епископ темишварски Георгије Бранковић је упутио својој пастви дана 13. јула 1882. године. Након неколико недеља та приступна беседа је штампана у епархији темишварској. Епископ Георгије у својој епархији је наставио своје архипастирске активности. Редовно је обилазио парохијске храмове и манастире и у тим приликама подучавао народ својим беседама. Инсистирао је да се свештенство поред неговања лепоте богослужења, усаврша и у беседничким способностима. О личности Георгија Бранковића као епископа темишварског најбоље сведоче савременици који су у летописима својих храмова у периоду од 1882. до 1890. године писали о његовим посетама и беседама. У летопису црквене општине у Великој Кикинди пише за епископа Георгија да је био „учитељ правде и истине, учитељ мира, учитељ братске љубави и слоге и беседник цркве.“⁶

Колико је епископ Георгије љубио темишварску епархију и вернике у њој, најбоље сведочи његова опроштајна посланица коју је написао у априлу 1891. године, у којој између осталог стоји порука: „*Епархија темишварска, првенац је у венцу мога епископовања, а нарав људска таква је од Бога удешена, да су јој првенци најмилији. Првенче мој, епархијо темишварска остај ми с Богом!*“⁷

⁵ *Четрдесет година свештеничке службе његове светости српског патријарха Георгија Бранковића*, Српски Сион, Сремски Карловци, 1895. бр. 49, стр. 804.

⁶ *Четрдесет година...* стр. 805

⁷ Исто, стр. 805

Црквено-народни сабор у Сремским Карловцима дана 21. априла 1890. године изабрао је епископа темишварског Георгија за митрополита карловачког и патријарха српског. Свечано устоличење новог патријарха обављено је дана 29. априла 1890. године у Светониколајевском саборном храму на најсвечанији начин.⁸ У свечаној беседи коју је изговорио приликом устоличења патријарх Георгије је рекао: „*Чисте руке, у свему и свачему, јасна и отворена искреност, у свакој радњи и предузећу, чврст карактер, добра воља и неуморна тежња за све оно што се клони на добро, на корист и унапређење свете православне цркве и школе и просвете, а у границама црквених и земаљских закона: то је кратко мој програм, кога сам се дојако држао, на кога ћу се и одјако не само придржавати, него и сву снагу своју заложити, да уз припомоћ Вашу (мисли на српски народ) и светог Синода као главних учитеља, у самој ствари изведем и остварим...*“⁹

Патријарх Георгије је знао да је црквено проповедништво од великог значаја за нашу Цркву те је још 1895. године приложио у проповеднички фонд 2000 круна. Осим тога изјавио је да ће сваком проповеднику за проповед у Саборној карловачкој цркви дати 10 круна. Такође је приликом своје предстојеће педесетогодишње прославе свештеничке службе дао у српске народне фондове 20.000 круна за установљење „*проповедничке закладе основане Георгијем Бранковићем Архиепископом карловачким, Митрополитом и Патријархом Српским гд 1905*“. Овај фонд је постојао до 1907. године.

У последњим годинама XIX века у месту Сантову, између Баје и Сомбора, у тадашњој Угарској, данашњој Мађарској, догодио се јединствен случај у историји Карловачке митрополије, када је велики број одраслих мештана Шокаца прешло из римокатоличке вере у православље, у окриље Карловачке митрополије. Суочени с надирањем Мађара у Сантову и мађарског језика у богослужења месне католичке цркве, Шокци да би избегли мађаризацију су се одлучили на овај подухват. Овај прелазак можда је и највећи мисионарски чин у време патријарха Георгија Бранковића. За мисионарски рад међу сантовчанима патријарх Георгије је почетком 1899. задужио сомборског учитеља Стефана Илкића. После званичне процедуре у оквиру тада важећег државног законодавства, богослужбени прелазак сантовчана у православље десио се у недељу (на беле покладе) 28. фебруара/12. марта 1899. године. За овај свечани чин епархија бачка је одредила сомборског протопрезвитера Љубомира Купусаревића и синђела Георгија Видицког. Тога дана је у Сантову у православну веру прешло укупно 1177 лица: 897 одраслих особа и 280 деце до седмогодишњег узраста (Дујмов, 2010: 102–120).

У Недељу православља 1899. године патријарх Георгије Бранковић шаље своју архипастирску посланицу новој духовној пастви у Сантову која

⁸ АСАНУК, Сремски Карловци, фонд митрополијско-патријаршијски А 1890, 136;

⁹ *Четрдесет година...*, стр. 806

је објављена у часопису Српски Сион 7. марта 1899. године. Патријарх је поздравио сантовчане бираним речима, похвалио њихов труд и веру што су се вратили у православље и дао им обећање да ће се бринути о њима и њиховом духовном узрастању у вери православној.

Што се тиче просветне и црквене делатности патријарха Георгија мора се поменути и његов однос према Србима у Америци. Од првог обраћања Крсте М. Гопчевића 1891. године, који јавља патријарху да је у Чикагу основана грчко-руско-српска парохија, чиме моли да патријарх лично пронађе тамошњим Србима свештеника, који зна да служи свету литургију на српском и грчком језику. Услед многих проблема око самосталне организације Српске цркве у Америци, ово питање није решено за живота патријарха Георгија. Срби у Америци су прошли кроз доста мука и невоља док нису васпоставили своју црквену организацију. Тек после уједињења Српске патријаршије 1920. и мисије владике Николаја Велимировића у Америци је решено питање првог српског епископа у лицу Мардарија Ускоковића. Остао је забележен помен да су се амерички Срби као првом архијереју за помоћ обраћали патријарху српском Георгију Бранковићу (Васин, 2014: 294–298).

Доласком на трон карловачких патријараха, Георгије Бранковић је сваке године за Божић упућивао архипастирску посланицу свештенству, монаштву и верном народу Карловачке митрополије. Посланице су се састојале из више делова. Уводни део је био увек посвећен богословском значају празника рођења Христовог. У другим деловима патријарх је говорио о актуелним темама, не само верског живота, већ и о националним питањима Срба у Хабзбуршкој монархији. Он је подстицао вернике да активно учествују у животу Цркве, да помажу црквене фондове и да се труде у сузбијању назаренске секте. Свака посланица била је актуелна и разумљива за све интелектуалне слојеве верника. Патријарх је своје посланице писао лично, рукописе је предавао својим дворским калуђерима који су их носили у штампарију на штампање. У архивским фондовима у Сремским Карловцима чувају се оригинални рукописи патријарха Георгија са рецензијама дворских калуђера (касније епископа) Лукијана Богдановића и Георгија Летића.

Пригодне беседе и говоре патријарха Георгија штампани су у часописима: Српски Сион, Богословски гласник, Бранково коло, као и у световно-политичком листу Застава. Приликом отварања рада црквених народних сабора, сва пажња била је усмерена на свечани говор патријарха Георгија који се речју и делом бранио и бринуо о очувању црквено-народне аутономије.

У беседама патријарха Георгија видимо „да црквени проповедник треба да буде свестан да он објављује стални Божији позив човеку, знајући да Бог никада никога не пресреће али и не напушта човека, чак и онда када он злодејствује, него му излази у родитељски топли загрљај, подржавајући и усавршавајући његово покајање. Проповедник мора осетити радост и сми-

сао богосиновства, како би могао позивати другога да се у том дару оствари на прави начин. Само остварени стваралац може бити стварни сведок који води, а не само убеђује у нешто што не зна”(Стојановић, 2006: 19).

3.1. „Омилитика“ у Карловачкој богословији

Као веома битна просветна установа код Срба је Карловачка богословија.¹⁰ Током 1889/90. покренуто је питање преуређења Богословије, а доласком Георгија Бранковића за патријарха настале су позитивне промене у бољем функционисању ове школе.

Богословија је прешла у нову зграду школске 1891/92. године, задужбину браће Анђелић. Зграду је подигао сремскомитровачки прота Стеван Анђелић у спомен браћи Анђелић, патријарху Герману и проти Стевану. Једно крило зграде је користила Богословија, а друго крило Гимназија. Средином априла 1892. године прота Јован Вучковић је изабран за новог ректора Богословије.

Према Статуту о устројству православног богословског училишта у Сремским Карловцима, највиша власт је Свети архијерејски синод на челу са патријархом, док су ректор и наставничко веће водили училиште. Патријарх, који је био врховни надзорник, постављао је привремене професоре и помоћнике, а ректора је постављао Синод, и то на период на три године. Сви професори, редовни и привремени морали су да буду свештена лица, а школска година траје од празника Успења Богородице до Видовдана.

У богословском училишту током школовања изучавано је деветнаест предмета, а од тога осам богословских. Предмет Омилитику у школској 1890/91 предавао је професор Георгије Петровић, који је поред овог предмета предавао и Пастирско богословље, Литургику, Педагогију, Црквено пјеније и Црквено правило. Предмет омилитика сада је добила нови сјај и озбиљност у називу *Омилитичко богословље са историјом проповедништва и вежбањем*. Током школовања ученици су из овог предмета изучавали богословље и методе беседништва, историјски развој и правце, а и вежбали су практично беседећи у парохијским храмова (Гавриловић, 1984: 86–87).

Наредне школске 1891/92. године, патријарх Георгије за професора омилитике у Карловачкој богословији поставља угледног протопрезвитера Јована Вучковића, бившег професора Задарске богословије.¹¹ Прота Јован је био велика подршка и десна рука патријарху Георгију на пољу црквене просвете. Све патријархове жеље и идеје на унапређењу црквено-просвет-

¹⁰ Богословија у Сремским Карловцима основана је 1794. године. Прве школе у Карловцима су оснивали Руси Максим Суворов и Еменуил Козачински. У време 1749–1768. осниване су Покрово-Богородичине школе, које су нарочито имале утицаја у време митрополита Павла Ненадовића. Оснивању Богословије, предходило је оснивање Прве српске гимназије у Карловцима 1792. године.

¹¹ Види: Извештај за 1891/1892, стр. 56

ног живота не би заживеле да поред њега није било овог вредног прегаоца. Као приручник из Омилитике у Карловачкој богословији је 1896. штампана његова књига *Глас из Цркве – проповеди*. Прота Јован¹² је такође у часописима Српски Сион и Богословски гласник објавио и знатан број оригиналних, као и преведених чланака и расправа из области Омилитике, Историје проповедништва и Литургије.

Током школовања ученици су из овог предмета изучавали богословље и методе беседништва, историјски развој и правце, а и вежбали су беседништва у парохиским храмова.

Заслугом патријарха Георгија Бранковића, трудом ректора Јована Вучковића и других професора, из Карловачке богословије су излазили богослови који су касније постали велики црквени беседници и говорници у Карловачкој митрополији, а касније и у обновљеној Српској патријаршији.

3.2. „Омилитика“ у монашкој школи у манастиру Хопово

Патријарх Георгије је већ у првим месецима своје патријарашке службе показао да ће му брига о просвети бити једна од најважнијих. На седници Светог архијерејског синода која је одржана 23. и 24. октобра/4. и 5. новембра 1890. године донет је закључак да се оснује монашка школа у којој би се младићи за ступање у монашки чин припремали и образовали. Први корак који је учињен у остварењу овога посла била је израда (крајем 1891. и почетком 1892) „Нацрта о устројству монашке школе“ – наставни план који је израдио синђел Сергије (Шакрак-Нинић), као и „Правила по којима су дужни да живе калуђери“ која је саставио епископ пакрачки Мирон.

На првом и другом Збору настојатеља фрушкогорских манастира који су одржани у манастиру Гргетегу 10/22. маја 1892 и 1893., одлучено је да се монашко училиште отвори у манастиру Хопово. Сви послови и припреме везани за рад школе били су завршени до децембра месеца 1893., те је за 12. децембар заказано освећење, које је тог дана обавио Његова Светост патријарх Георгије. Након освећења Његова Светост је одржао срдачан говор окупљенима, а професорима и питомцима новоосноване монашке школе дао савет да учине све да оправдају она очекивања која се већ очекују од ове школе, и да вршећи своје дужности буду не само себи на корист, него да постану и буду увек и борци свете вере православне и Бога живог, и пријатељи свог народа.¹³

Сутрадан је са радом почела новоотворена монашка школа, а на крају прве школске године, 18. јула 1894., на завршном испиту је било 19 канди-

¹² Године 1890. објавио је дело *Српски свеишеник у карловачкој митрополији, његова спрема и награда*, која га је довела на професорску катедру у Карловачкој богословији. Године 1924. издао је у Сремским Карловцима потпуни превод Таварљевог дела под називом „Омилитика или упутство у црквено говорништво“

¹³ Освећење монашке школе у манастиру Хопово, у: *Српски Сион*, 1893. број 51, стр.811.

дата и показали су *врло добар успех*.¹⁴ Завршном испиту су поред патријарха Георгија, присутни били и скоро сви настојатељи фрушкогорских манастира.

Према Уредби *Монашке школе или семинара за образовање манастирског свеиштенства*, поред осталих предмета, црквено беседништво се изучавало у склопу предмета *Основи хришћанске апологетике и православне полемике*, а уско је било повезано са предметом *Тумачење Светог писма*. За ове предмете су коришћени уџбеници из Богословије проте Јована Вучковића *Глас из Цркве – проповеди*, као и *Црквене беседе* епископа пакрачког Никанора Грујића.¹⁵ Овај предмет, као и вежбе из беседништва, предавао је угледни беседник тог доба архимандрит Исак Дошен, управитељ монашке школе.

Уредба синђела Сергија коришћена је у монашкој школи до 1895/1896 године када је патријарх Георгије Бранковић поверио ректору богословије протојереју Јовану Вучковићу и професору архимандриту Митрофану Шевичу да израде нову Уредбу о раду монашке школе. Нови Устав одобрен је октобра 1895. године од стране Светог архијерејског синода, а састојао се од 51 параграфа.

Новим Уставом у монашкој школи уведен је поред осталих 18 и предмет *Омилитика* за изучавање црквеног беседништва за ученике четвртог разреда. Поред изучавања беседништва ученици су били у обавези да вежбају писање и говор беседа. У радној седмици предмет *Омилитика* се слушала три сата. Нацрт и циљ предмета написао је прота Јован Вучковић.¹⁶

Одласком архимандрита Исака Дошена (1895) из монашке школе у темишварску епархију предмет *Омилитика* до 1897. године предавао је јеромонах Валеријан Прибићевић, бивши професор Српске гимназије у Цариграду и потоњи викарни епископ сремски.

У периоду од 1897. до 1899. године (када је ова школа престала са радом) омилитику је предавао архимандрит Митрофан Шевич, управитељ монашке школе и потоњи епископ бачки.¹⁷

Закључак

Црквено беседништво у историји Цркве је имало велику улогу за њен развитак и мисију. Почевши од самих беседа Господа Исуса Христа, преко беседа светих апостола, њихових непосредних наследника и светих отаца

¹⁴ Годишњи испит у монашкој школи, у: *Српски Сион*, 1894. број 31, стр. 490-491.

¹⁵ АСАНУК, Монашка школа, 130.

¹⁶ АСАНУК, Синод, 1895, 38.

¹⁷ За ово подпоглавље: Петровић, Н. Душан, *Патријарх Георгије Бранковић (1890-1907.) Животопис и рад на црквеној просвети*, Сремски Карловци, 2005., стр. 62-103.

и све до данашњих дана. Учитељи Цркве су развили Омилитику као науку која излаже теоријска правила црквеног говорништва.

Историјско доба које обухвата тема овог рада, имало је велику улогу за развој Цркве у Карловачкој митрополији, нарочито у време преласка из XIX у XX век. Доласком Георгија Бранковића за црквеног поглавара Карловачке митрополије почело је ново доба које добија велики сјај у свим областима црквене делатности. Патријарх је био свестан времена у којем управља Црквом, као и свих искушења која су га чекала.

Патријарх је реорганизацијом Карловачке богословије и оснивањем Монашке школе у манастиру Хопову, између осталог, велики акценат ставио и на изучавање и унапређење црквеног беседништва. Довођењем два врсна професора омилитике из Задарске богословије, протојереја Јована Вучковића и архимандрита Митрофана Шевића, потоњег епископа бачког, долази до великог напретка у изучавању црквеног беседништва. Почине велико интересовање за беседништво Светих Отаца, нарочито за беседе Светог Јована Златоустог. Његове беседе се преводе и штампају по први пут на српском језику. Богословија у Сремским Карловцима постаје расадник младих црквених беседника, што нам потврђују беседе објављене у Српском Сиону, другим гласилима, посланицама, уџбеницима и књигама.

Знајући од каквог значаја је црквено беседништво патријарх Георгије је још 1895. године основао и постао први приложник проповедничког фонда из којег су се награђивали најбољи беседници свих дијацеза Карловачке митрополије. Захваљујући том фонду штампане су најбоље беседе које нам сведоче о беседништву тог времена.

Развијањем црквеног беседништва сузбијено је и ширење назаренске секте која је у то доба узимала маха у свим дијацезама Карловачке митрополије.

Сваке године патријарх је упућивао Божићне посланице повереној му пастви, као што су то чинили и остали архијереји у својим епархијама. У њима су поред богословског смисла празника обрађиване и остале актуелне теме од националног и друштвеног значаја. У монашкој школи су спремани будући монаси, игумани и епископи; у богословији будући ректори, управитељи, професори и свештеници славне Карловачке митрополије.

Као врхунац мисионарства и плодова црквеног беседништва тог доба можемо сматрати прелазак Шокаца, мештана бачког села Сантово, који су били римокатоличке вере у православну веру. Такође, треба споменути и почетак развијања и организовања верског живота међу расељеним српским живљем у Америци које се јавља у том периоду.

Патријарх Георгије Бранковић је био велики радник на црквеној просвети, борац за очување народно-црквене аутономије, задужбинар и добротвор, али је био и велики црквени беседник и мисионар, а све те његове врлине које су га красиле пренео је на своје пријатеље и сараднике који су ширили његово дело, како на територији Карловачке митрополије, тако и шире.

Његово завидно искуство (46 година као посланик Српског сабора и учесник свих догађаја који су определили политичку судбину Срба у Монархији и 52 године као човек Цркве) и стална црквена делатност, али и шире политичко ангажовање, остају као сведочанство великог и важног првојерарха Карловачке митрополије, кога ће се са сетом многи сетити неколико година после његове смрти када је Велики рат Србе у Хабзбуршкој монархији довео на руб пропасти (Васин, 2014: 321).

Патријарх Георгије Бранковић се својим радом уврстио у ред највећих задужбинара свога века, захваљујући чему је Карловачка митрополија преживела многа искушења и до данас у лику своје наследнице Српске Православне Цркве, живо сведочи Христову науку савременом свету.

Извори и скраћенице

АСАНУК– Архив српске академије наука и уметности, Сремски Карловци: фондови: митрополијско-патријаршијски, Монашка школа, Синод.

Литература

- Богдановић, 1991: Д. Богдановић, *Историја српске књижевности: Стара српска књижевност*. Београд: Досије.
- Васин, 2014: Г. Васин, *Патријарх Георгије Бранковић и његово доба*. Нови Сад: Мало историјско друштво.
- Вукашиновић, 2010: В. Вукашиновић, *Српска барокна теологија: библијско и светотајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 2. исправљено издање. Врњци: Братство Св. Симеона Мироточивог; Требиње: Манастир Тврдош
- Вуковић, 1996, С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић.
- Гавриловић, 1984: Н. Гавриловић, *Карловачка богословија 1794-1920*, Сремски Карловци.
- Годишњи испит у монашкој школи, у: *Српски Сион*, 1894. број 31, стр. 490-491.
- Грујић, 1993: Р. Грујић, *Азбучник Српске православне Цркве по Радославу Грујићу* (приредио Слободан Милеуснић), Београд: Бигз.
- Димитрије Руварац, 1855-1905, *Српски Сион*, 1905, стр. 710
- Дујмов, 2010: Д. Дујмов, *Сантовчански летопис са допуном*, Будимпешта: Задужбина Јакова Игњатовића, Српска самоуправа у Будимпешти.
- Ђорђевић, 2007: М. Ђорђевић, *Беседништво код Срба*, Ниш: Центар за црквене студије.
- Ерцеган, 2014: С. Ерцеган, *Споменица владичанства сремског*, Сремски Карловци: Српска православна Епархија сремска.

- Каровачка богословија: Извештај за 1891/1892.
Нушић, 1938: Б. Нушић, *Реторика*, Београд.
Освећење монашке школе у манастиру Хопово, у: *Српски Сион*, 1893. број 51, стр. 811.
Павић, 1991: М. Павић, *Историја српске књижевност: барок*, Београд: Досије.
Петровић, 2005: Д. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић (1890-1907.) Животопис и рад на црквеној просвети*, Сремски Карловци.
Свето писмо: Нови завјет Господа нашег Исуса Христа. Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1997.
Стојановић, 2006: Љ. Стојановић, *Служба речи: разматрање неких омилетичких питања и омилије на недељна и празнична јеванђеља*, Фоча: Православни Богословски факултет Светог Василија Острошког.
Фундулис, 2011: Ј. Фундулис, *Омилетика-црквено проповедништво*, Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.
Цисарж и Маринковић, 1969: Б. Цисарж и Ж. Маринковић, *Омилетика*, Београд
Руварац, 1904: Д. Руварац, Прилози за историју црквено-народних сабора, у: *Српски Сион*, стр. 139.
Четрдесет година свештеничке службе његове светости српског патријарха Георгија Бранковића, у: *Српски Сион*, Сремски Карловци, 1895. бр. 49, стр. 804.

Ivan (hegumen Justin) Stojanović

HOMILETICS IN THE TIME OF SERBIAN PATRIARCH GEORGIJE BRANKOVIĆ (1890-1907)

Summary

During its existence of over two centuries, the Serbian church territory of the Metropolitanate of Karlovci (1708-1920) produced a significant number of important and meritorious figures with an remarkable activity for the Serbian people. A very high ranking in this gallery of spiritual leaders of the Serbian Orthodox Church, whose archpastorship marked the end of the 19th and the beginning of the 20th century is the Archbishop of Karlovci, Serbian Metropolitan and Patriarch Georgije Branković (*1830†1907). The span of his activities is wide and substantial. He was an eminent church leader he was a tireless preacher of Christ's Gospel, a missionary, a builder and restaurateur, a founder, a worker in education and a representative of the people. This article is dedicated to a less represented and studied segment of his activity: the development and the improvement of the church homiletics and the sermon service, the "service of words", during his lead of the Metropolitanate of Karlovci.

Key words: Patriarch Georgije Branković, Metropolitanate of Karlovci, homiletics.